

НАЦІОНАЛЬНИЙ БАНК УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
“УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ
НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ”

МОГИЛІНА ЛЮДМИЛА АНАТОЛІЇВНА

УДК [658.15:351.863](043.3)

**УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ БЕЗПЕКОЮ
ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ
НЕСТАБІЛЬНОСТІ**

Спеціальність 08.00.08 – Гроші, фінанси і кредит

Автореферат дисертації
на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Суми – 2015

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Державному вищому навчальному закладі “Українська академія банківської справи Національного банку України”.

Науковий керівник – доктор економічних наук, професор *Журавка Федір Олександрович*, Державний вищий навчальний заклад “Українська академія банківської справи Національного банку України”, завідувач кафедри бухгалтерського обліку та аудиту.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, доцент *Боронос Вікторія Георгіївна*, Сумський державний університет, професор кафедри економіки та бізнес-адміністрування;

кандидат економічних наук *Аганова Марія Юріївна*, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця, доцент кафедри фінансів.

Захист дисертації відбудеться 28 квітня 2015 р. о 13 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 55.081.01 Державного вищого навчального закладу “Українська академія банківської справи Національного банку України” за адресою: 40000, м. Суми, вул. Петропавлівська, 57, зала засідань вченої ради.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Державного вищого навчального закладу “Українська академія банківської справи Національного банку України” за адресою: 40000, м. Суми, вул. Покровська, 9/1.

Автореферат розісланий “ _____ ” _____ 2015 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
доктор економічних наук, доцент

Т. Г. Савченко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Стійкість і потужність економічної системи будь-якої держави значною мірою залежать від рівня фінансової безпеки підприємств-резидентів. Водночас рівень фінансової безпеки підприємств перебуває під постійним впливом як внутрішніх, так і зовнішніх загроз, серед яких, передусім, необхідно виділити економічну нестабільність у державі. Вона, зокрема, проявляється через погіршення основних макроекономічних показників: зниження обсягу ВВП, зростання рівня безробіття, темпів інфляції та девальвації національної валюти. Наслідки вищезазначених проявів економічної нестабільності суттєво відбиваються на показниках фінансового стану підприємств, що, в свою чергу, призводить до зниження рівня їх фінансової безпеки. Виходячи з цього, зростає актуальність здійснення управління фінансовою безпекою підприємств в умовах економічної нестабільності. Наслідки такого управління позитивно відобразяться не тільки на рівні фінансової безпеки підприємств, а й на строках стабілізації економіки.

Вагомий внесок у розвиток фундаментальних основ управління фінансовою безпекою підприємств здійснено зарубіжними та вітчизняними науковцями, серед яких: Е. Альтман (E. Altman), В. М. Антоненко, Дж. Аргенті (J. Argenti), В. Бівер (W. Beaver), І. О. Бланк, В. Г. Боронос, К. С. Горячева, І. І. Д'яконова, М. М. Єрмошенко, Ф. О. Журавка, О. А. Кириченко, Ю. Г. Кім, О. М. Костюк, Т. Коупленд (T. Copeland), Т. Б. Кузенко, О. Ю. Литовченко, О. Л. Пластун, М. Ю. Погосова, Н. Н. Пойда-Носик, О. П. Полтініна, О. Е. Пономаренко, Ш. П. Пратт (S. P. Pratt), Н. В. Сабліна, Р. Таффлер (R. Taffler) та інші.

Проблематику економічної нестабільності держави у своїх наукових працях досліджували Г. В. Блакита, О. М. Грабчук, С. О. Комаринець, М. І. Макаренко, Т. Г. Савченко, Н. А. Свелеба та ін.

Враховуючи вплив економічної нестабільності у державі на рівень фінансової безпеки підприємств, слід наголосити на недостатній увазі науковців до відповідної проблематики. Зокрема, не піддаючи сумніву цінність наукових праць вищезгаданих авторів, актуальними залишаються питання дослідження явища економічної нестабільності як фактора управління фінансовою безпекою підприємства. Потреба у вирішенні зазначених питань і стала визначальним фактором, що вплинув на вибір теми дослідження, його мету і завдання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконувалося в рамках науково-дослідних робіт у ДВНЗ “Українська академія банківської справи Національного банку України”, а саме: “Реформування фінансової системи України в умовах євроінтеграційних процесів” (номер державної реєстрації 0109U006782); “Конкурентоспроможність національної економіки в умовах євроінтеграції” (номер державної реєстрації 0111U009459). До звітів за цими темами увійшли пропозиції автора щодо: оцінювання рівня фінансової безпеки підприємств, а також економічної нестабільності в Україні як потенційної загрози їх фінансовій безпеці, поточного та пер-

спективного управління фінансовою безпекою підприємства в умовах реальної чи потенційної економічної нестабільності.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є розвиток науково-методичних засад і розробка практичних рекомендацій щодо управління фінансовою безпекою підприємств в умовах економічної нестабільності.

Поставлена мета зумовила необхідність вирішення наступних завдань:

- розкрити сутність, необхідність і місце фінансової безпеки в системі економічної безпеки підприємства;
- дослідити систему управління фінансовою безпекою підприємства та особливості взаємодії її елементів;
- охарактеризувати та класифікувати загрози фінансовій безпеці підприємства;
- дослідити теоретичні основи економічної нестабільності як фактора впливу на рівень фінансової безпеки підприємства;
- оцінити рівень фінансової безпеки вітчизняних підприємств;
- визначити складові економічної нестабільності як загрози фінансовій безпеці підприємств і проаналізувати їх форми прояву в Україні;
- розробити науково-методичний підхід до оцінювання рівня економічної нестабільності в Україні;
- розробити практичні рекомендації щодо удосконалення системи управління фінансовою безпекою підприємства в умовах економічної нестабільності.

Об'єктом дослідження є економічні відносини, що виникають у процесі управління фінансовою безпекою підприємств в умовах економічної нестабільності.

Предметом дослідження є науково-методичне забезпечення та практичний інструментарій управління фінансовою безпекою підприємств в умовах економічної нестабільності.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертаційного дослідження виступають положення економічної теорії, теорії фінансів, а також наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених-економістів, присвячені проблематиці економічної нестабільності в державі та управління фінансовою безпекою підприємств.

Для вирішення поставлених у роботі завдань використано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження: аналіз, синтез, наукова абстракція, методи систематизації та логічного узагальнення – при розкритті теоретичних положень управління фінансовою безпекою підприємств в умовах економічної нестабільності та обґрунтуванні категоріально-понятійного апарату; кореляційний аналіз, метод LOG-фільтрації, економіко-статистичний аналіз – для визначення та дослідження основних форм прояву економічної нестабільності як потенційної загрози фінансовій безпеці вітчизняних підприємств; метод аналізу ієрархій, метод видалення викидів, метод середніх величин і вибіркового методу – при розробці науково-методичного підходу щодо оцінювання рівня економічної нестабільності; економіко-математичне моделювання (методи теорії ігор), метод

експертних оцінок – при розробці рекомендацій щодо перспективного управління фінансовою безпекою підприємства.

Інформаційно-фактологічною базою виконаного дисертаційного дослідження є: законодавчі та нормативні акти України, аналітичні огляди та звітні дані Міністерства фінансів України, статистичні дані Національного банку України, Державної служби статистики України, звітно-аналітична інформація міжнародних фінансових організацій, наукові праці та монографічні дослідження вітчизняних і зарубіжних фахівців з питань економічної нестабільності та фінансової безпеки підприємств.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у поглибленні теоретичних положень, розробці науково-методичного забезпечення та практичних рекомендацій щодо управління фінансовою безпекою підприємств в умовах економічної нестабільності.

Найбільш вагомими науковими результатами дисертаційного дослідження є такі:

вперше:

- розроблено науково-методичний підхід до оцінювання рівня економічної нестабільності в Україні як загрози фінансовій безпеці підприємств шляхом розрахунку інтегрального показника, що дозволяє отримувати інформацію про стан макроекономічного середовища підприємства та оперативно реагувати, нейтралізуючи вплив реальних і потенційних загроз;

удосконалено:

- науково-методичний підхід до оцінювання рівня фінансової безпеки підприємства, який, на відміну від існуючих, передбачає присвоєння бальних оцінок за показниками фінансового стану з урахуванням ступеня їх відхилення від граничного значення. Це забезпечує можливість отримання більш точних значень інтегральної оцінки фінансової безпеки підприємства;
- методичний інструментарій оцінювання складових економічної нестабільності шляхом аналізу динамічних рядів значень відповідних показників і застосування методу середніх величин, методу видалення викидів і елементів вибіркового методу. Розрахунок інтегрального показника оцінки економічної нестабільності, що базується на оцінках окремих її складових, забезпечує більшу точність кінцевих результатів;
- теоретико-методичні положення щодо поточного управління фінансовою безпекою підприємства в умовах економічної нестабільності шляхом побудови матриці стратегій підприємства при різних рівнях фінансової безпеки та економічної нестабільності;
- науково-методичні засади перспективного управління фінансовою безпекою підприємства шляхом застосування методів теорії ігор, що дає змогу обрати оптимальну стратегію подальшого розвитку підприємства залежно від ймовірності виникнення економічної нестабільності в державі в майбутньому та її прогнозного рівня;

набули подальшого розвитку:

- визначення поняття “фінансова безпека підприємства”, під яким пропонується розуміти динамічний фінансовий стан підприємства, що характеризується стабільною захищеністю його пріоритетних фінансових інтересів від ідентифікованих ендогенних і екзогенних загроз та здатністю забезпечувати реалізацію своїх фінансових інтересів, місії і завдань, а також власний розвиток достатніми обсягами фінансових ресурсів;
- трактування сутності економічної нестабільності держави як стану розбалансованості економічної системи держави, що характеризується коливанням макроекономічних показників і нездатністю оперативно реагувати на вплив екзогенних і ендогенних факторів унаслідок порушення існуючих у даній системі взаємозв’язків;
- методичні засади виділення складових економічної нестабільності шляхом дослідження кореляційного зв’язку між відповідними показниками та кількісною оцінкою фінансової безпеки підприємств, що актуалізує значення інтегрального показника економічної нестабільності в системі управління фінансовою безпекою підприємств.

Практичне значення одержаних результатів полягає у використанні науково-методичних підходів, висновків і рекомендацій дисертаційного дослідження в практичній діяльності щодо управління фінансовою безпекою підприємств, у тому числі в діяльності органів державної влади у процесі здійснення ними законодавчої та регуляторної функцій, а також у навчальному процесі вищих навчальних закладів. Пропозиції автора щодо оцінювання рівня економічної нестабільності в Україні як загрози фінансовій безпеці підприємств, а також щодо виділення та оцінювання її складових були використані Департаментом економічного розвитку і торгівлі Сумської обласної державної адміністрації (довідка від 24.10.2014 № 04-01/232).

Висновки та рекомендації дисертанта щодо поточного управління фінансовою безпекою підприємства в умовах економічної нестабільності впроваджено в діяльність АТ “ТЕХНОЛОГІЯ” (довідка від 31.07.2014 № 485-69). Практичні рекомендації стосовно перспективного управління фінансовою безпекою підприємства на основі застосування елементів теорії ігор використано в поточній діяльності ТОВ “Будсвіт-7” (довідка від 21.10.2014 № 256/25).

Результати наукового дослідження використовуються в навчальному процесі ДВНЗ “Українська академія банківської справи Національного банку України” при викладанні дисциплін: “Організація та управління системою фінансово-економічної безпеки”, “Антикризове фінансове управління” (акт від 15.09.2014).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійним, цілісним, завершеним науковим дослідженням. Наукові положення, висновки і рекомендації, що виносяться на захист, отримані автором самостійно. Наукові результати автора у працях, опублікованих у співавторстві, наведено у списку публікацій та використано у дисертаційній роботі лише в межах особистого внеску.

Апробація результатів дисертаційної роботи. Теоретичні та методичні положення дисертаційного дослідження доповідалися, обговорювалися й отримали позитивну оцінку на наукових і науково-практичних конференціях, зокрема: Міжнародній науково-практичній конференції “Фінансова безпека в системі забезпечення національних інтересів: проблеми та перспективи” (Полтава, 2012 р.), VII Міжнародній науково-практичній конференції “Міжнародна банківська конкуренція: теорія і практика” (Суми, 2012 р.), III Міжнародній науково-практичній конференції “Проблеми формування та реалізації конкурентної політики” (Львів, 2013 р.), XII Міжнародній науково-практичній конференції молодих учених “Ольвійський форум – 2013: світова криза: прояви, наслідки, шляхи подолання” (Миколаїв-Коблево, 2013 р.), XVI та XVII всеукраїнських науково-практичних конференціях “Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України” (Суми, 2013–2014 рр.), XIV Міжнародній науково-практичній конференції аспірантів та студентів “Теоретичні та прикладні аспекти аналізу фінансових систем” (Львів, 2014 р.), Міжнародній науково-практичній конференції “Проблеми розвитку економіки: оцінка та перспективи вирішення” (Дніпропетровськ, 2014 р.), Третій міжнародній науково-практичній конференції “Економіка підприємства: сучасні проблеми теорії та практики” (Одеса, 2014 р.), III Міжнародній науково-практичній конференції “Україна – Болгарія – Европейський Союз: сучасне становище і перспективи” (м. Варна, Болгарія, 2014 р.).

Публікації. Основні положення дисертації висвітлено в 17 наукових працях загальним обсягом 4,99 друк. арк., з яких особисто автору належать 4,74 друк. арк., у тому числі 6 статей у фахових наукових спеціалізованих виданнях і збірниках наукових праць (з них – 1 у співавторстві), 1 стаття у науковому виданні, включеному до міжнародних наукометричних баз, та 10 публікацій у збірниках матеріалів конференцій.

Структура і зміст роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Повний обсяг дисертації складає 259 сторінок, у тому числі основного тексту 194 сторінки, 54 таблиці, 35 рисунків, 12 додатків та список літератури з 230 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У першому розділі “**Теоретичні засади управління фінансовою безпекою підприємства в умовах економічної нестабільності**” розкрито сутність, необхідність і місце фінансової безпеки в системі економічної безпеки підприємства; досліджено систему управління фінансовою безпекою підприємства та особливості взаємодії її елементів; охарактеризовано та класифіковано загрози фінансовій безпеці підприємства; досліджено теоретичні основи економічної нестабільності як фактора впливу на рівень фінансової безпеки підприємства.

Проведене дослідження сутності фінансової безпеки підприємства дозволило зробити висновок, що під нею варто розуміти динамічний фінансовий стан підприємства, що характеризується стабільною захищеністю його пріоритетних

фінансових інтересів від ідентифікованих ендогенних і екзогенних загроз та здатністю забезпечувати реалізацію своїх фінансових інтересів, місії і завдань, а також власний розвиток достатніми обсягами фінансових ресурсів.

Система управління фінансовою безпекою підприємства являє собою впорядковану сукупність взаємопов'язаних елементів, які утворюють єдину функціональну цілісність, призначену для встановлення та підтримки оптимального рівня фінансової безпеки. Від злагодженості взаємодії даних елементів значною мірою залежать успішність і ефективність функціонування системи управління фінансовою безпекою підприємства.

Фінансова безпека підприємства може порушуватися внаслідок впливу різного роду загроз. Такими загрозами є наявні чи потенційно можливі явища або чинники, що створюють небезпеку для реалізації фінансових інтересів підприємства.

На думку автора, однією із суттєвих загроз фінансовій безпеці підприємств є економічна нестабільність у державі. Узагальнення основних наукових підходів до сутності цього поняття дозволило сформулювати авторське визначення економічної нестабільності як стану розбалансованості економічної системи держави, що характеризується коливанням макроекономічних показників і нездатністю оперативно реагувати на вплив екзогенних і ендогенних факторів унаслідок порушення існуючих у даній системі взаємозв'язків.

Аналіз наукової літератури засвідчив виділення наступних форм прояву економічної нестабільності: циклічні коливання економіки, високий рівень безробіття та значні темпи інфляції. Автором пропонується доповнити форми прояву економічної нестабільності складовою валютної нестабільності, а саме девальвацією національної валюти.

У роботі обґрунтовано, що на рівень фінансової безпеки підприємств економічна нестабільність у державі здійснює свій негативний вплив через реалізацію таких основних процесів, як скорочення споживчого попиту, зростання загального рівня цін і коливання курсу та девальвацію національної валюти (рис. 1).

У другому розділі **“Аналіз економічної нестабільності як загрози фінансовій безпеці підприємств”** здійснено оцінювання рівня фінансової безпеки вітчизняних промислових підприємств; визначено складові економічної нестабільності як загрози фінансовій безпеці підприємств і проаналізовано їх форми прояву в Україні.

Узагальнення методичної бази оцінювання рівня фінансової безпеки підприємств дозволило виділити методику, розроблену спеціально для вітчизняних підприємств сфери промисловості з урахуванням результатів дослідження реальних середньогалузевих значень певних показників. З метою забезпечення більшої точності результатів застосування цієї методики автором було запропоновано удосконалити процедуру перетворення значень показників у бальні оцінки та збільшити кількість рівнів фінансової безпеки. Алгоритм оцінювання рівня фінансової безпеки промислового підприємства згідно з удосконаленою методикою наведено на рис. 2.

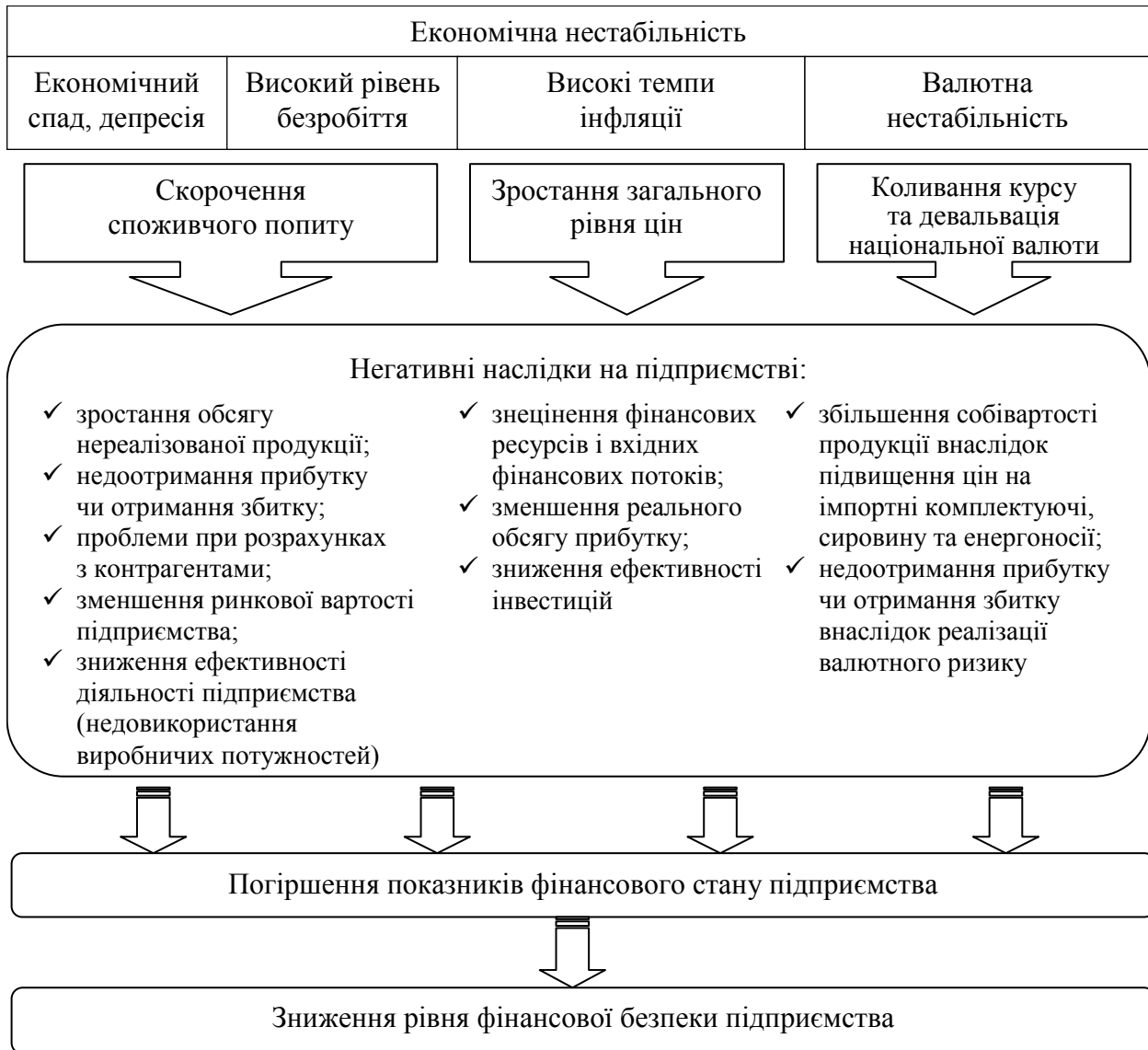


Рисунок 1 – Напрямки впливу основних форм прояву економічної нестабільності на фінансову безпеку підприємства

За вдосконаленою методикою було здійснено оцінювання рівня фінансової безпеки підприємств промисловості України у 2002–2013 рр. (рис. 3). За її результатами протягом даного періоду фінансова безпека вітчизняних промислових підприємств була на достатньому рівні лише у 2006 та 2007 роках. Починаючи з 2009 року, спостерігається недостатній рівень фінансової безпеки.

Здійснивши аналіз показників фінансово-господарського стану вітчизняних промислових підприємств, було з'ясовано, що вони мають проблеми з рентабельністю, ліквідністю, фінансовою стійкістю, а також проблеми, пов'язані зі значною зношеністю основних засобів.

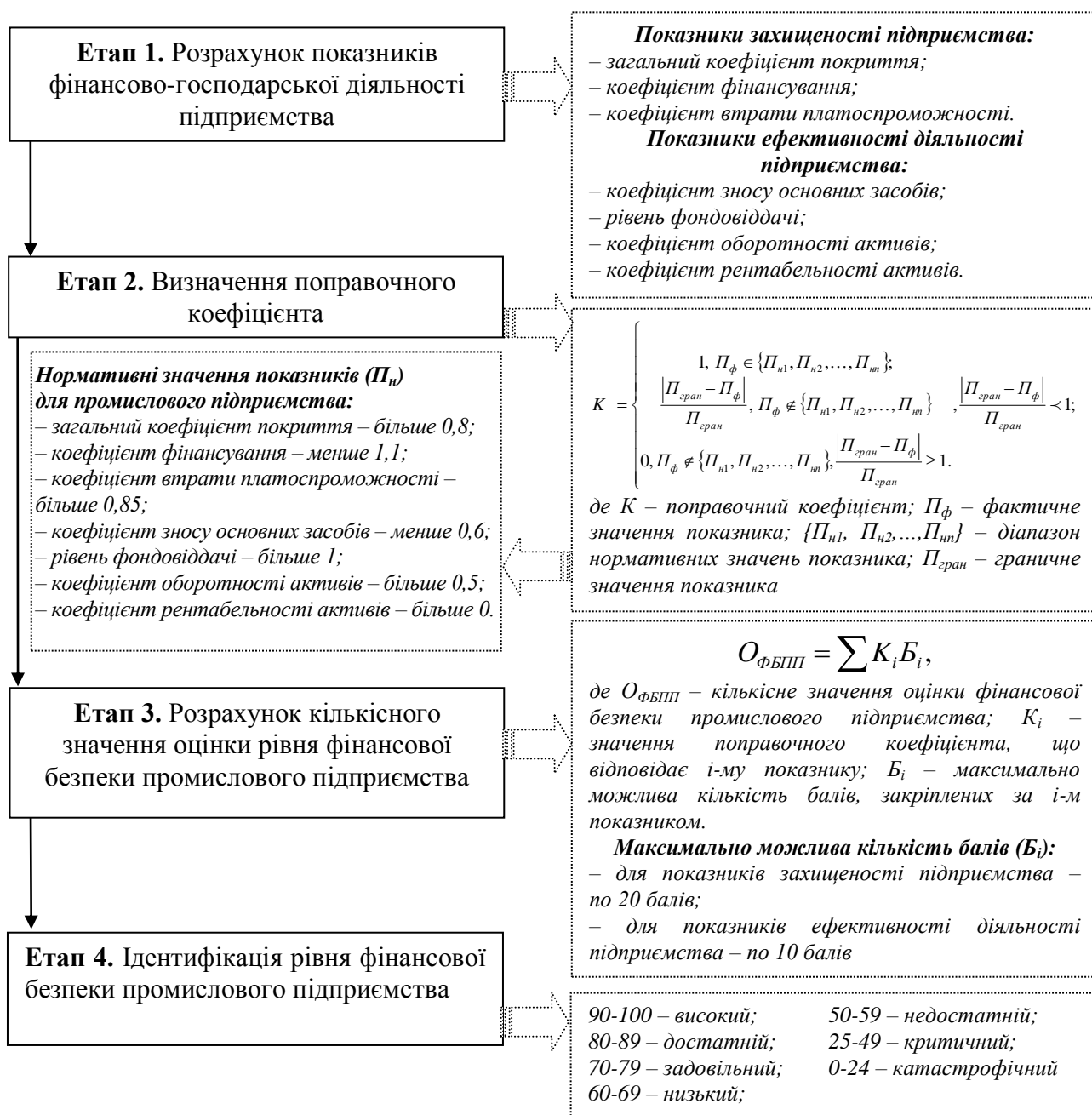


Рисунок 2 – Алгоритм оцінювання рівня фінансової безпеки промислового підприємства

На основі отриманих оцінок фінансової безпеки вітчизняних промислових підприємств і значень показників – потенційних характеристик економічної нестабільності як загрози фінансовій безпеці підприємств з метою розширення переліку складових економічної нестабільності автором було розраховано значення парного коефіцієнта кореляції. З урахуванням сили впливу на рівень фінансової безпеки підприємств промисловості України та взаємної кореляції між факторами було визначено наступні складові інтегрального показника оцінки рівня економічної нестабільності: циклічні коливання економіки (показник – темп приросту фізичного обсягу ВВП), інфляція, безробіття та валютна неста-

більність (показник – темп приросту середньорічного значення офіційного курсу української гривні до долара США).

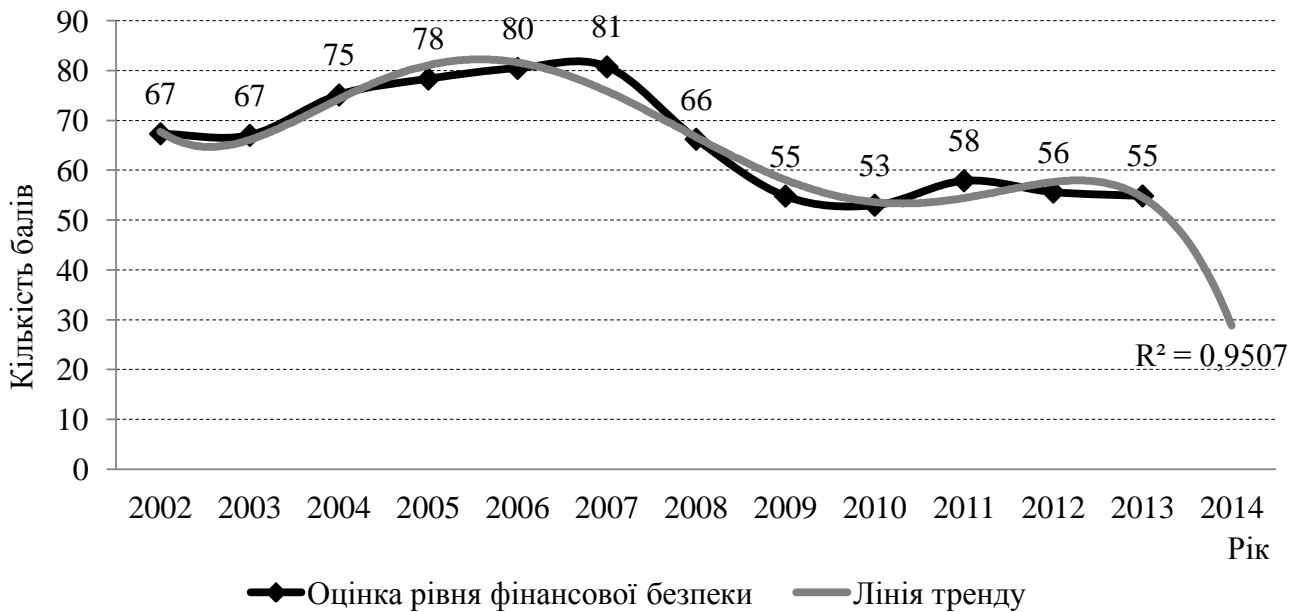


Рисунок 3 – Оцінка рівня фінансової безпеки промислових підприємств України у 2002–2013 рр.

У третьому розділі “**Науково-методичні засади управління фінансовою безпекою підприємства в умовах економічної нестабільності**” розроблено науково-методичний підхід до оцінювання рівня економічної нестабільності в Україні та практичні рекомендації щодо удосконалення системи управління фінансовою безпекою підприємства в умовах реальної та потенційної економічної нестабільності.

Враховуючи відсутність методики оцінювання рівня економічної нестабільності у державі як потенційної загрози фінансовій безпеці підприємств, було запропоновано авторський науково-методичний підхід, згідно з яким інтегральний показник оцінки рівня економічної нестабільності має розраховуватися як сума добутків оцінок складових економічної нестабільності (що являють собою її основні форми прояву) на певні коефіцієнти, що відображають ступінь впливу конкретної складової на фінансову безпеку підприємств (рис. 4).

Дані коефіцієнти було визначено за допомогою методу аналізу ієрархій шляхом нормалізації значень коефіцієнта кореляції, що показує силу зв'язку між відповідним показником економічної нестабільності та оцінкою фінансової безпеки підприємств.

Оцінювання складових інтегрального показника економічної нестабільності здійснювалося шляхом пропорційного перетворення фактичних значень відповідних первинних показників у бальні оцінки за цими складовими на основі аналізу динамічних рядів значень відповідних показників і застосування методу середніх величин, методу видалення викидів і елементів вибіркового методу.

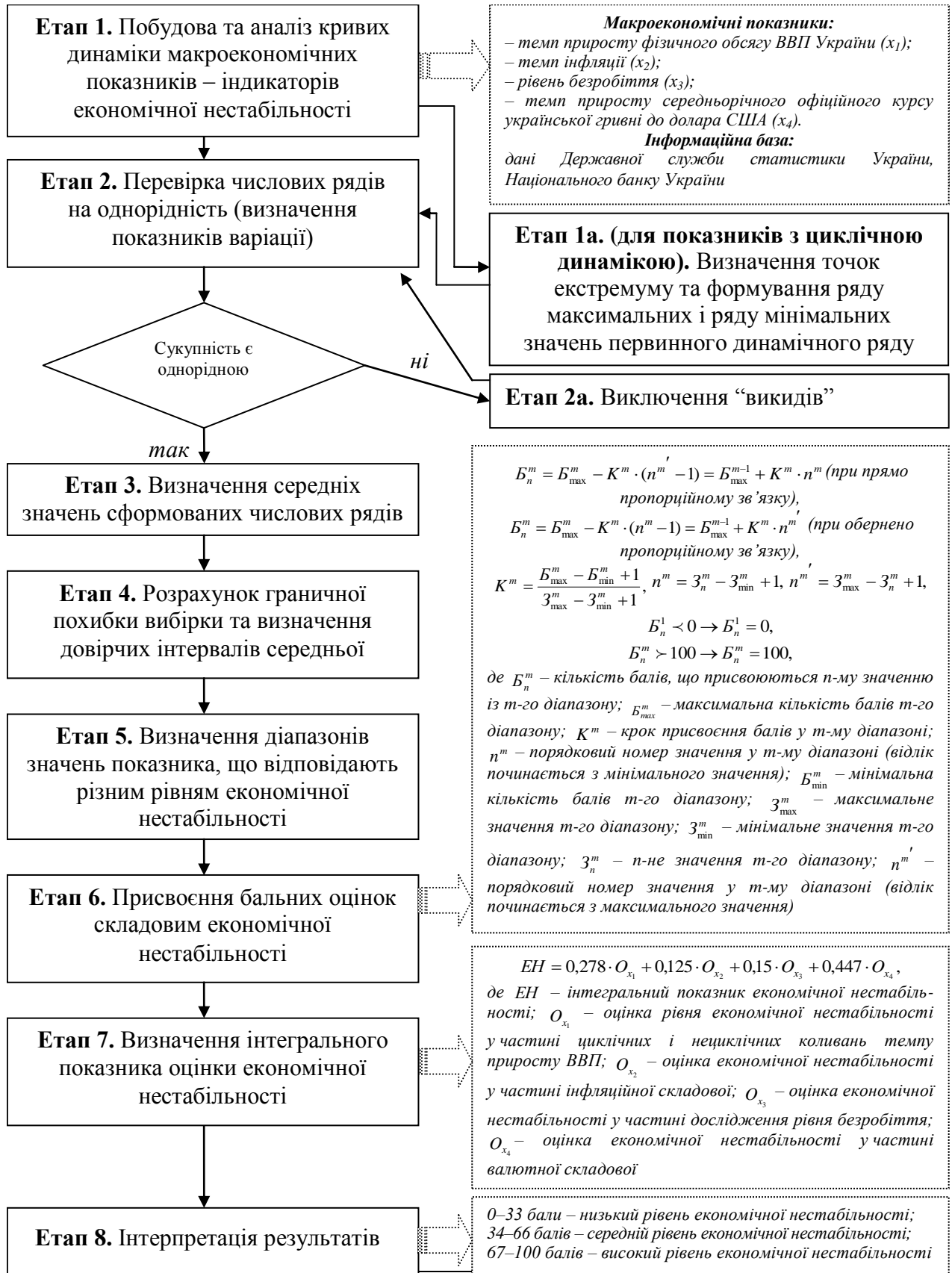


Рисунок 4 – Розширена модель оцінювання рівня економічної нестабільності як потенційної загрози фінансовій безпеці підприємств

Розроблену методику оцінювання рівня економічної нестабільності як потенційної загрози фінансовій безпеці підприємств автором пропонується використовувати у двох варіантах: розширеному та спрощеному.

Спрощений варіант охоплює етапи 6-8 розширеної моделі та полягає у безпосередньому оцінюванні рівня економічної нестабільності в Україні з використанням визначених автором діапазонів значень показників, які покладено в основу шкал оцінювання складових інтегрального показника.

За результатами застосування розробленої моделі оцінювання рівня економічної нестабільності в Україні за період 1996–2013 рр. найвищі значення оцінки було зафіксовано у 1998–2000 рр. та 2009 р. – роках найбільшого розпаду двох фінансово-економічних криз (рис. 5). Найнижчі ж значення оцінки економічної нестабільності були у 2001, 2003, 2004, 2006 та 2007 роках.

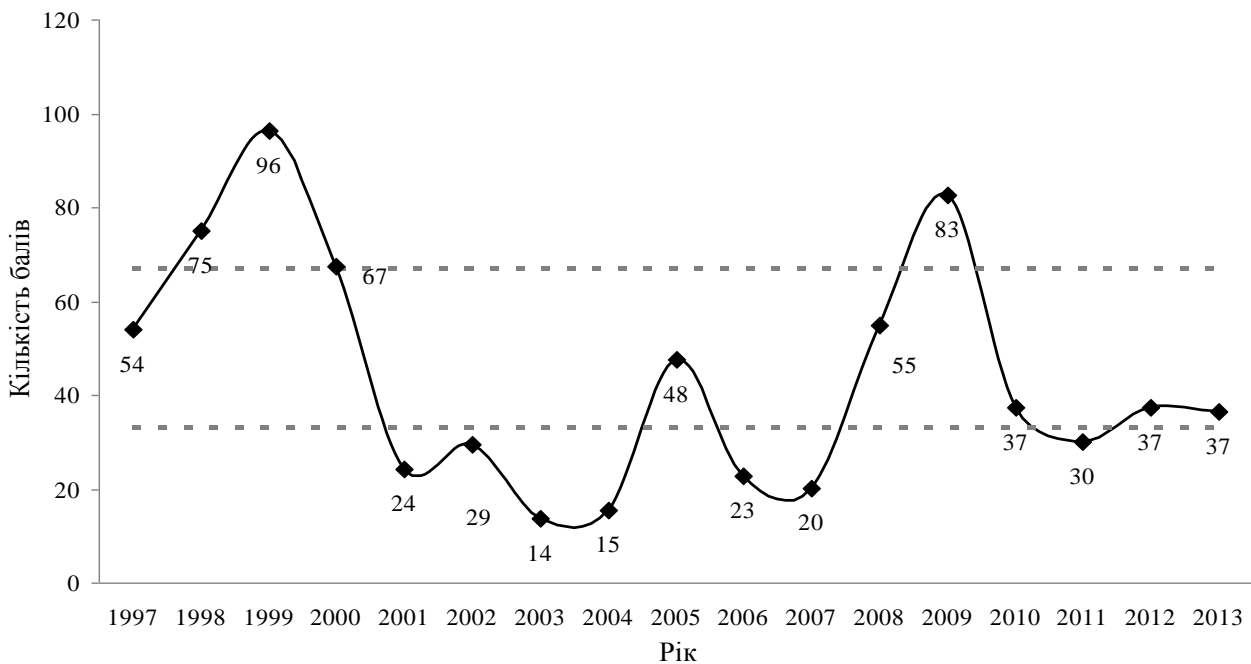


Рисунок 5 – Динаміка оцінки рівня економічної нестабільності в Україні у 1997–2013 рр.

При порівнянні динаміки оцінок економічної нестабільності та фінансової безпеки підприємств було з'ясовано, що в роки з низьким рівнем економічної нестабільності фінансова безпека вітчизняних промислових підприємств була на достатньому рівні, а при суттєвому посиленні економічної нестабільності відбувалося зниження рівня їх фінансової безпеки.

Управління фінансовою безпекою підприємства в умовах економічної нестабільності автор визначає як цілеспрямовану діяльність, що полягає у безперервному процесі прийняття та реалізації управлінських рішень, спрямованих на мінімізацію негативного впливу фактора економічної нестабільності для встановлення та підтримки максимально можливого рівня фінансової безпеки підприємства. Згідно з авторським підходом управління може бути поточним і перспективним (рис. 6).

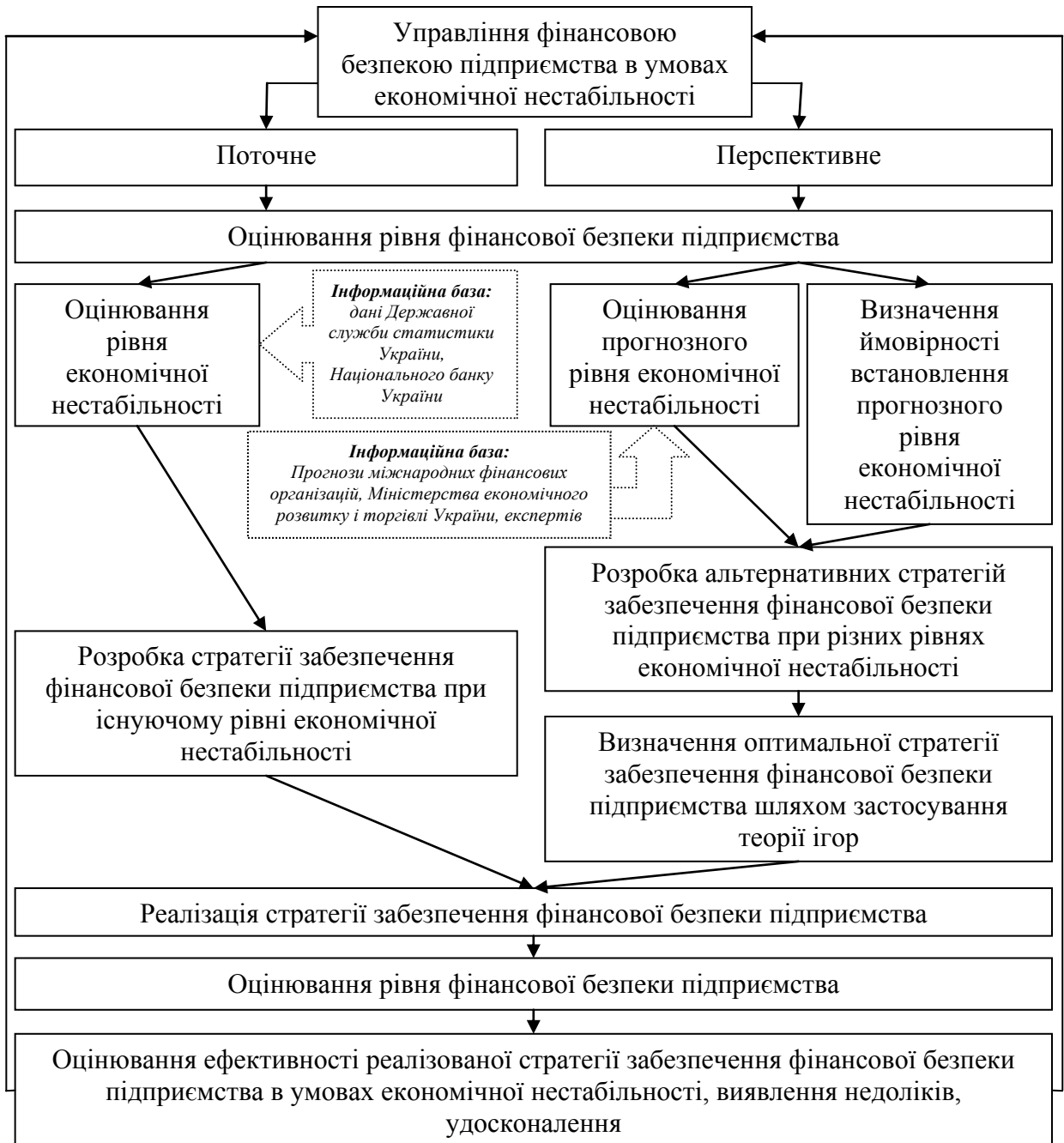


Рисунок 6 – Схема управління фінансовою безпекою підприємства в умовах економічної нестабільності

Розробка стратегії забезпечення фінансової безпеки підприємства, орієнтованої на поточний рівень його фінансової безпеки та економічної нестабільності у державі, є ключовим елементом такого управління. Така стратегія являє собою стратегію діяльності підприємства, спрямовану на максимізацію рівня його фінансової безпеки шляхом нейтралізації негативного впливу фактора економічної нестабільності. Залежно від рівнів фінансової безпеки підприємства та економічної нестабільності це може бути стратегія розвитку, стабільності чи скорочення (рис. 7).

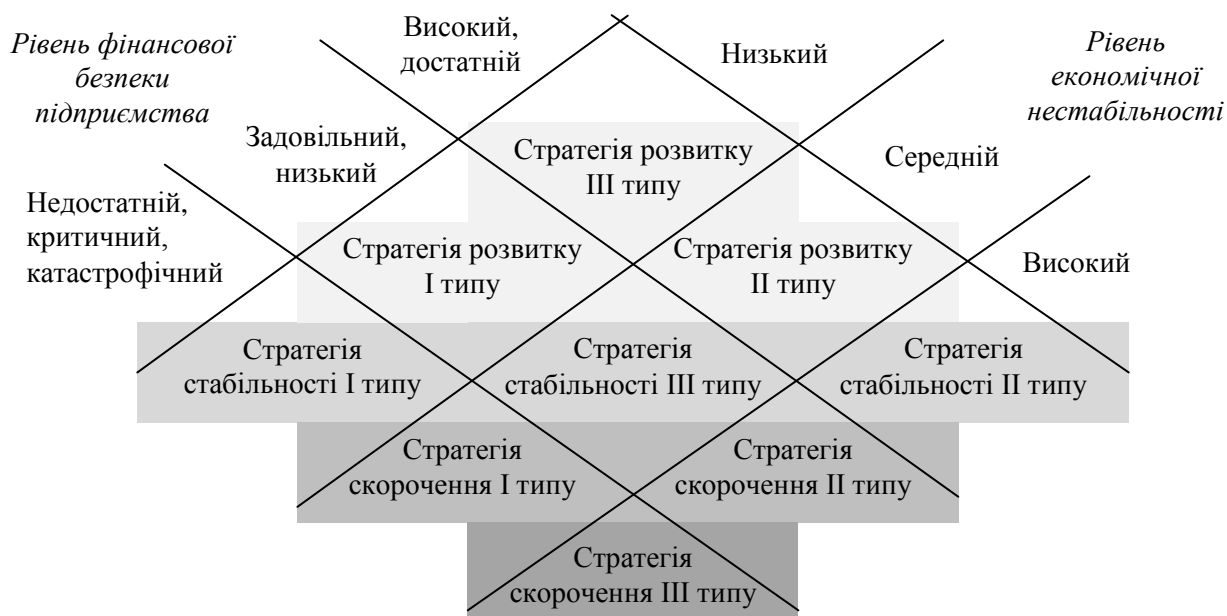


Рисунок 7 – Матриця стратегій підприємства при різних рівнях фінансової безпеки та економічної нестабільності

Типізація стратегій одного виду здійснюється, виходячи з поточних зовнішніх і внутрішніх умов функціонування підприємства. Враховуючи основні форми впливу економічної нестабільності на фінансову безпеку підприємств, кожна така стратегія має містити наступні складові: підсистему планування та стимулювання збуту продукції, підсистему захисту від інфляції та підсистему захисту від валютних коливань.

Особливим етапом перспективного управління фінансовою безпекою підприємства є прогнозування майбутнього рівня економічної нестабільності. Оскільки в деяких випадках майбутні макроекономічні умови господарювання підприємства спрогнозувати дуже складно або навіть неможливо, обрана раніше стратегія діяльності підприємства в майбутньому може стати недоцільною, що в кінцевому підсумку призведе до зниження рівня його фінансової безпеки. У роботі обґрунтовано, що мінімізацію можливих втрат підприємства в майбутньому від реалізації недоцільної стратегії при управлінні його фінансовою безпекою можна забезпечити шляхом застосування теорії ігор. Сутність цього науково-методичного підходу полягає у складанні платіжної матриці гри (табл. 1) та визначенні за певним критерієм або рядом критеріїв оптимальної стратегії подальшого розвитку підприємства.

Таблиця 1 – Платіжна матриця гри

Стратегія першого гравця (підприємства) (A_i)	Стан природи (рівень економічної нестабільності) (B_j)		
	B_1 (низький)	B_2 (середній)	B_3 (високий)
A_1 (стратегія розвитку)	a_{11}	a_{12}	a_{13}
A_2 (стратегія стабільності)	a_{21}	a_{22}	a_{23}
A_3 (стратегія скорочення)	a_{31}	a_{32}	a_{33}

Елементи матриці a_{ij} мають бути значеннями певного показника, що відіграє ключову роль у забезпеченні фінансової безпеки підприємства. На думку автора, це може бути прогнозне значення прибутку підприємства, зменшене на величину можливої упущеної вигоди:

$$a_{ij} = \Pi_{ij} - UB_{ij}, \quad (1)$$

де a_{ij} – елемент платіжної матриці; Π_{ij} – прогнозний обсяг чистого прибутку підприємства у випадку реалізації стратегії A_i та настання умов B_j ; UB_{ij} – прогнозна величина упущеної вигоди підприємства у випадку реалізації стратегії A_i та настання умов B_j .

На основі здійсненого ранжування можливих ситуацій за ступенем сприятливості фінансовій безпеці середньостатистичного підприємства було визначено універсальну оптимальну стратегію, що є загальною для всіх підприємств рекомендацією стосовно вибору стратегії поведінки у випадку неможливості формування платіжної матриці для конкретного випадку. З'ясовано, що якщо з певних причин неможливо розрахувати значення показника a_{ij} для конкретного підприємства, а також спрогнозувати рівень нестабільності економіки в майбутньому, більш доцільно орієнтуватися на несприятливі умови господарювання (високий рівень економічної нестабільності), оскільки в такому разі величина упущеної вигоди при помилковості прогнозу буде меншою, ніж сума втрат, обумовлених непередбачуваністю підприємства, у випадку реального настання таких умов.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне обґрунтування та запропоновано вирішення наукової задачі, що полягає в розробці науково-методичних засад і практичних рекомендацій щодо управління фінансовою безпекою підприємств в умовах економічної нестабільності. За результатами дисертаційного дослідження зроблено наступні висновки:

1. Фінансова безпека підприємства являє собою динамічний фінансовий стан, що характеризується стабільною захищеністю пріоритетних фінансових інтересів підприємства від ідентифікованих ендогенних і екзогенних загроз та здатністю забезпечувати реалізацію своїх фінансових інтересів, місії і завдань, а також власний розвиток достатніми обсягами фінансових ресурсів.

2. На рівень фінансової безпеки підприємств здійснюють вплив різноманітні фактори. Зокрема, негативним фактором, тобто загрозою фінансовій безпеці підприємств виступає економічна нестабільність у державі. Під нею варто розуміти стан розбалансованості економічної системи держави, що характеризується коливанням макроекономічних показників і нездатністю оперативно реагувати на вплив екзогенних і ендогенних факторів унаслідок порушення існуючих у даній системі взаємозв'язків. З метою захисту підприємства від негати-

вного впливу такої загрози, як нестабільність економіки, необхідно здійснювати спеціальне управління його фінансовою безпекою.

3. Враховуючи відсутність методики оцінювання економічної нестабільності, було запропоновано власний науково-методичний підхід, розглядаючи її при цьому як потенційну загрозу фінансовій безпеці підприємств. Згідно з даним підходом інтегральний показник оцінки рівня економічної нестабільності як потенційної загрози фінансовій безпеці підприємств має розраховуватися як сума добутків оцінок складових економічної нестабільності на певні коефіцієнти, що відображають ступінь впливу конкретної складової на фінансову безпеку підприємств. Оцінювання складових інтегрального показника здійснюється шляхом пропорційного перетворення фактичних значень відповідних первинних показників у бальні оцінки за цими складовими. З урахуванням сили впливу на рівень фінансової безпеки підприємств промисловості України та взаємної кореляції між факторами було визначено наступні складові інтегрального показника оцінки рівня економічної нестабільності: циклічні коливання економіки, інфляція, безробіття та валютна нестабільність.

4. Розроблену методику оцінювання рівня економічної нестабільності як потенційної загрози фінансовій безпеці підприємств України можна використовувати у двох варіантах. Перший варіант є спрощеним і полягає у безпосередньому оцінюванні рівня економічної нестабільності в Україні з використанням уже визначених діапазонів значень показників, які покладено в основу шкал оцінювання складових інтегрального показника. Другий, розширений, варіант моделі передбачає визначення за допомогою розробленої методики нових діапазонів значень, актуальних на момент оцінювання.

5. За результатами застосування розробленої моделі оцінювання рівня економічної нестабільності в Україні, за період 1996–2013 рр. найвищі значення оцінки було зафіксовано у 1998–2000 рр. та 2009 р. – роках найбільшого розпаду двох фінансово-економічних криз. Найнижчі ж значення оцінки економічної нестабільності спостерігалися у 2001, 2003, 2004, 2006 та 2007 роках.

6. Здійснивши оцінювання рівня фінансової безпеки підприємств промисловості України за вдосконаленою методикою, було з'ясовано, що в роки з низьким рівнем економічної нестабільності фінансова безпека вітчизняних промислових підприємств була на достатньому рівні, а при посиленні економічної нестабільності відбувалося зниження рівня їх фінансової безпеки.

7. Розробка стратегії забезпечення фінансової безпеки є одним з ключових етапів процесу управління фінансовою безпекою підприємства в умовах економічної нестабільності. Залежно від рівнів фінансової безпеки підприємства та економічної нестабільності це може бути стратегія розвитку, стабільності чи скорочення. Враховуючи основні форми впливу економічної нестабільності на фінансову безпеку підприємств, така стратегія має містити наступні складові: підсистему планування та стимулювання збуту продукції, підсистему захисту від інфляції та підсистему захисту від валютних коливань.

8. Мінімізацію можливих втрат підприємства в майбутньому від реалізації недоцільної стратегії можна забезпечити шляхом застосування при управлінні його фінансовою безпекою теорії ігор. На основі здійсненого ранжування можливих ситуацій за ступенем сприятливості фінансовій безпеці середньостатистичного підприємства, було визначено універсальну оптимальну стратегію, що є загальною для всіх підприємств рекомендацією стосовно вибору стратегії поведінки у випадку неможливості формування платіжної матриці для конкретного випадку. Було з'ясовано, що більш доцільно орієнтуватися на несприятливі умови господарювання (високий рівень економічної нестабільності), оскільки в такому разі величина упущеної вигоди при несправдженні прогнозу буде меншою, ніж сума втрат, обумовлених невідповідністю підприємства, у випадку дійсного настання таких умов.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ

Статті у наукових фахових виданнях

1. Журавка Ф. О. Сутність і роль фінансової безпеки суб'єкта підприємництва в контексті забезпечення його економічної безпеки / Ф. О. Журавка, Л. А. Могиліна // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. пр. / Державний вищий навчальний заклад "Українська академія банківської справи Національного банку України". – Суми, 2012. – Вип. 35. – С. 16–24 (0,5 друк. арк.). *Особистий внесок здобувача: досліджено сутність поняття "фінансова безпека суб'єкта підприємництва" (0,25 друк. арк.).*
2. Могиліна Л. А. Методичні аспекти оцінки рівня економічної нестабільності як фактора негативного впливу на фінансову безпеку промислових підприємств / Л. А. Могиліна // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. пр. / Державний вищий навчальний заклад "Українська академія банківської справи Національного банку України". – Суми, 2013. – Вип. 37. – С. 305–318 (0,6 друк. арк.).
3. Могиліна Л. А. Циклічні коливання в економіці України як форма прояву економічної нестабільності / Л. А. Могиліна // Економіка. Фінанси. Право. – 2014. – № 2/1. – С. 30–36 (0,4 друк. арк.).
4. Могиліна Л. А. Система загроз фінансовій безпеці сучасних підприємств [Електронний ресурс] / Л. А. Могиліна // Економіка. Управління. Інновації. – 2014. – № 1. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/eui_2014_1_72.pdf. – Бібліотека ім. В. І. Вернадського (0,5 друк. арк.).
5. Могиліна Л. А. Доцільність і особливості застосування теорії ігор при управлінні фінансовою безпекою підприємства в умовах економічної нестабільності / Л. А. Могиліна // Вісник Запорізького національного університету : зб. наук. пр. – Економічні науки. – Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2014. – С. 254–261 (0,5 друк. арк.).
6. Могиліна Л. А. Науково-теоретичні основи економічної нестабільності у контексті її впливу на фінансову безпеку підприємств / Л. А. Могиліна //

Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. пр. / Державний вищий навчальний заклад “Українська академія банківської справи Національного банку України”. – Суми, 2014. – Вип. 39. – С. 127–134 (0,5 друк. арк.).

Статті у виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз

7. Могиліна Л. А. Науково-методичні засади оцінювання рівня фінансової безпеки промислових підприємств України / Л. А. Могиліна // Актуальні проблеми економіки. – 2014. – № 1. – С. 203–210 (0,5 друк. арк.).

Тези доповідей на науково-практичних конференціях

8. Могиліна Л. А. Підвищення ролі системи управління фінансовою безпекою підприємства в умовах економічної нестабільності / Л. А. Могиліна // Фінансова безпека в системі забезпечення національних інтересів: проблеми та перспективи : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 18–19 квітня 2012 р. – Полтава : ПолтНТУ, 2012. – С. 22–24 (0,1 друк. арк.).
9. Могиліна Л. А. Роль і місце фінансової складової в системі економічної безпеки суб'єкта підприємництва / Л. А. Могиліна // Міжнародна банківська конкуренція: теорія і практика : матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (24–25 травня 2012 року) / Державний вищий навчальний заклад “Українська академія банківської справи Національного банку України”. – Суми, 2012. – С. 130–132 (0,1 друк. арк.).
10. Могиліна Л. А. Розробка дискримінантної моделі оцінки рівня економічної нестабільності в Україні як фактора негативного впливу на фінансову безпеку промислових підприємств / Л. А. Могиліна // Проблеми формування та реалізації конкурентної політики : матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції. – Львів : “АртДрук”, 2013. – С. 151–153 (0,2 друк. арк.).
11. Могиліна Л. А. Слабкі сторони підприємств промисловості України у контексті забезпечення їх фінансової безпеки / Л. А. Могиліна // “Ольвійський форум – 2013: “Світова криза: прояви, наслідки, шляхи подолання” : тези. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. – С. 61–64 (0,2 друк. арк.).
12. Могиліна Л. А. Сутність і співвідношення понять “загроза” та “ризик” у системі фінансової безпеки підприємства / Л. А. Могиліна // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : збірник тез доповідей XVI Всеукраїнської науково-практичної конференції (24–25 жовтня 2013 р.) : в 2 т. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2013. – Т. 2. – С. 117–119 (0,1 друк. арк.).
13. Могиліна Л. А. Застосування теорії ігор при управлінні фінансовою безпекою підприємства в умовах економічної нестабільності / Л. А. Могиліна // Теоретичні та прикладні аспекти аналізу фінансових систем : зб. тез XIV Міжнародної науково-практичної конференції аспірантів та студентів, 26–27 березня 2014 року / Відп. за вип. В. В. Рисін; Львівський інститут

- банківської справи Національного банку України. – Львів, 2014. – С. 559—560 (0,1 друк. арк.).
14. Могиліна Л. А. Універсальна стратегія забезпечення фінансової безпеки підприємства в умовах непрогнозованості макроекономічного середовища / Л. А. Могиліна // Проблеми розвитку економіки: оцінка та перспективи вирішення : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпропетровськ, 11–12 липня 2014 р.). – Дніпропетровськ : НО “Перспектива”, 2014. – С. 102–104 (0,2 друк. арк.).
 15. Могиліна Л. А. Стратегія забезпечення фінансової безпеки підприємства в умовах економічної нестабільності / Л. А. Могиліна // Економіка підприємства : сучасні проблеми теорії та практики : матеріали Третьої міжнар. наук.-практ. конф., 18–19 вересня 2014 р. – Одеса, Атлант, 2014. – С. 109–110 (0,1 друк. арк.).
 16. Могиліна Л. А. Основы управления финансовой безопасностью предприятия в условиях экономической нестабильности / Л. А. Могиліна // “Україна – Бґларія – Європейски Сґюз: сґвременно сґстояние и перспективи” : сборник с доклади от международна научна конференция. Том 1. Варна – Херсон : Изд-во “Наука и икономика”, 2014. – С. 284–288 (0,3 друк. арк.).
 17. Могиліна Л. А. Вплив економічної нестабільності на реалізацію фінансових інтересів підприємства / Л. А. Могиліна // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : збірник тез доповідей XVII Всеукраїнської науково-практичної конференції (30–31 жовтня 2014 р.) / Державний вищий навчальний заклад “Українська академія банківської справи Національного банку України”. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2014. – С. 121–123 (0,09 друк. арк.).

АНОТАЦІЯ

Могиліна Л. А. Управління фінансовою безпекою підприємств в умовах економічної нестабільності. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.08 – Гроші, фінанси і кредит. – Державний вищий навчальний заклад “Українська академія банківської справи Національного банку України”, Суми, 2015.

Дисертаційне дослідження присвячене розробці науково-методичного забезпечення та практичних рекомендацій щодо управління фінансовою безпекою підприємств в умовах економічної нестабільності. У дисертації розкрито сутність, необхідність забезпечення та місце фінансової безпеки в системі економічної безпеки підприємства; досліджено систему управління фінансовою безпекою підприємства та особливості взаємодії її елементів; охарактеризовано та класифіковано загрози фінансовій безпеці підприємства; досліджено теоретичні основи економічної нестабільності як фактора впливу на рівень фінансової безпеки підприємства; здійснено оцінювання рівня фінансової безпеки вітчизняних промислових підприємств; визначено складові економічної нестабільності як

потенційної загрози фінансовій безпеці підприємств і проаналізовано їх форми прояву в Україні; розроблено науково-методичний підхід до оцінювання рівня економічної нестабільності в Україні та надано практичні рекомендації щодо удосконалення системи управління фінансовою безпекою підприємства в умовах реальної та потенційної економічної нестабільності.

Ключові слова: фінансова безпека підприємства, загрози фінансовій безпеці, економічна нестабільність, оцінювання рівня економічної нестабільності, управління фінансовою безпекою.

АННОТАЦІЯ

Могилина Л. А. Управление финансовой безопасностью предприятий в условиях экономической нестабильности. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.08 – Деньги, финансы и кредит. – Государственное высшее учебное заведение “Украинская академия банковского дела Национального банка Украины”, Сумы, 2015.

Диссертационное исследование посвящено разработке научно-методического обеспечения и практических рекомендаций по управлению финансовой безопасностью предприятий в условиях экономической нестабильности.

В работе раскрыта сущность и необходимость обеспечения финансовой безопасности предприятия, исследована система управления финансовой безопасностью и охарактеризованы угрозы. Исследованы теоретические основы экономической нестабильности как фактора влияния на уровень финансовой безопасности предприятия.

Усовершенствован научно-методический подход к оценке уровня финансовой безопасности предприятий, согласно которому присвоение балльных оценок по показателям финансового состояния предприятия осуществляется с учетом степени их отклонения от предельного значения.

В результате исследования корреляционной связи между значениями первичных показателей экономической нестабильности и количественной оценкой финансовой безопасности предприятий обосновано выделение следующих составляющих экономической нестабильности как потенциальной угрозы финансовой безопасности предприятий: циклические колебания экономики, инфляция, безработица и валютная нестабильность.

Предложен научно-методический подход к оценке уровня экономической нестабильности в Украине как потенциальной угрозы финансовой безопасности предприятий и рассчитан интегральный показатель экономической нестабильности в Украине в 1997–2013 гг. Выяснено, что в годы с низким уровнем экономической нестабильности финансовая безопасность отечественных предприятий была на достаточном уровне, а при существенном усилении экономической нестабильности происходило снижение уровня их финансовой безопасности.

Предоставлены практические рекомендации по усовершенствованию системы управления финансовой безопасностью предприятия в условиях реальной и потенциальной экономической нестабильности.

Ключевые слова: финансовая безопасность предприятия, угрозы финансовой безопасности, экономическая нестабильность, оценивание уровня экономической нестабильности, управление финансовой безопасностью.

SUMMARY

Mohylina L. A. Financial security management of enterprises in conditions of economic instability. – Manuscript.

The dissertation for the acquisition of a scientific degree of the candidate of economic sciences in specialty 08.00.08 – Money, finances and credit. – State Higher Educational Institution “Ukrainian Academy of Banking of the National Bank of Ukraine”, Sumy, 2015.

The dissertation is devoted to the development of scientific and methodological support and practical advice on the financial security management of enterprises in conditions of economic instability. The essence, the need to ensure financial security and its place in the system of economic security of enterprise are defined in the dissertation; the system of financial security management of enterprise and the features of interaction of its elements are studied; the threats to the financial security of the enterprise are described and classified; the theoretical foundations of economic instability as an influence factor on the enterprise’s financial security level are defined; the assessment of financial security level of domestic enterprises is carried out; the components of economic instability as a potential threat to the financial security of enterprises are determined and their manifestations in Ukraine are analyzed; the scientific and methodical approach to the assessment of economic instability level in Ukraine is worked out and practical recommendations on improving the system of financial security management of enterprises in conditions of real and potential economic instability are suggested.

Keywords: financial security of enterprise, financial security threats, economic instability, assessment of economic instability, financial security management.

Відповідальний за випуск
доктор економічних наук, професор
Ф. О. Журавка

Підписано до друку 25.03.2015.
Формат 60x90/16. Обл.-вид. арк. 0,9.
Гарнітура Times. Тираж 100 пр.

Державний вищий навчальний заклад
“Українська академія банківської справи
Національного банку України”.
Адреса: вул. Петропавлівська, 57, м. Суми, 40000, Україна.
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції: серія ДК № 4694 від 19.03.2014

